

УДК 343.211

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.4.17>

СТАН НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ ПРОБЛЕМ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПРОТИДІЇ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ (ВІДМИВАННЮ) МАЙНА, ОДЕРЖАНОГО ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ, ЗА ДОПОМОГОЮ ВІРТУАЛЬНИХ АКТИВІВ

Політова А.С.,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права,
Маріупольський державний університет
ORCID: 0000-0002-7351-7110*

Політова А.С. Стан наукової розробки проблем кримінально-правової протидії легалізації (відмиванню) майна, одержаного злочинним шляхом, за допомогою віртуальних активів.

Наголошено, що аналіз Стратегії кібербезпеки України, затвердженої Указом Президента України від 26 серпня 2021 р. № 447/2021, Законів України від 17 лютого 2022 р. № 2074-IX «Про віртуальні активи», від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII «Про запобігання корупції», від 6 грудня 2019 р. № 361-IX «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», вказує на неузгодженість щодо застосування термінології «віртуальних активів» та підтверджує необхідність наукової розробки цього питання.

Відзначено, що серед 16 досліджуваних нами дисертаційних досліджень з питань протидії легалізації (відмиванню) майна, одержаного злочинним шляхом, у тому числі за допомогою віртуальних активів, затверджених у 2020-2024 роках: 4 (або 25%) дисертаційні дослідження захищено, 8 (або 50%) дослідників опублікували наукові статті та / або взяли участь у наукових заходах за темою дисертаційного дослідника, 4 (або 25%) відсутня у вільному доступі інформація щодо наукових публікацій та дисертаційного дослідження.

Зроблено висновок, що у 2020 р. було затверджено 883 тем дисертаційних досліджень за спеціальністю 12.00 (Юридичні науки), серед яких 4 теми або 0,5 % присвячено проблемі легалізації (відмиванню) майна, одержаного злочинним шляхом, але жодна з них не присвячена протидії легалізації (відмиванню) майна, одержаного злочинним шляхом, за допомогою віртуальних активів; 2021 р. – 996 тем дисертаційних досліджень, серед яких 2 теми або 0,20% присвячено досліджуваній ст. 209 КК України і лише одна – саме в аспекті віртуальних активів; 2022 р. – 1385 тем дисертаційних досліджень, серед яких 5 тем або 0,36% присвячено ст. 209 КК України і лише одна – саме в аспекті віртуальних активів; 2023 р. – 1441 тем дисертаційних досліджень, серед яких 3 теми або 0,21% ст. 209 КК України, але жодна з них не присвячена протидії легалізації (відмиванню) майна, одержаного злочинним шляхом, за допомогою віртуальних активів; 2024 р. – 777 тем дисертаційних досліджень, серед яких 2 теми або 0,26% присвячено загальним проблемам легалізації (відмиванню) майна, одержаного злочинним шляхом та жодної теми щодо предмету дослідження.

Зауважено, що проблемі протидії легалізації (відмиванню) майна, одержаного злочинним шляхом, за допомогою віртуальних активів, приділяється незначна увага, не дивлячись на існування у законодавстві України прогалин. Саме розробка цієї проблеми сприяла б не тільки удосконаленню правового регулювання віртуальних активів, а й забезпечило єдність судової практики щодо притягнення винних до кримінальної відповідальності.

Ключові слова: легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, легалізація за допомогою віртуальних активів, протидія, система протидії, віртуальний актив, цифрова валюта, цифровий актив, криптоактиви, криптовалюта.

Politova A.S. The state of scientific development of issues related to criminal law counteraction to the legalisation (laundering) of property obtained by criminal means using virtual assets.

It is emphasised that the analysis of the Cybersecurity Strategy of Ukraine, approved by Decree of the President of Ukraine No. 447/2021 of 26 August 2021, the Laws of Ukraine dated 17 February 2022 No. 2074-IX “On Virtual Assets”, dated 14 October 2014 No. 1700-VII “On Preventing Corruption”, dated 6 December 2019 No. 361-IX “On Preventing and Countering the Legalisation (laundering) of proceeds from crime, financing of terrorism and financing of the proliferation of weapons of mass destruction”, points to inconsistencies in the use of the term “virtual assets” and confirms the need for scientific research on this issue.

It was noted that among the 16 dissertation studies we examined on combating the legalisation (laundering) of criminally obtained property, including through virtual assets, approved in 2020-2024: 4 (or 25%) of the dissertations were defended, 8 (or 50%) of the researchers published scientific articles and/or participated in scientific events on the topic of the dissertation research, and 4 (or 25%) had no freely available information on scientific publications and dissertation research.

It was concluded that in 2020, 883 dissertation research topics were approved in the field of 12.00 (Legal Science), of which 4 topics, or 0.5%, were devoted to the problem of legalisation (laundering) of criminally obtained property, but none of them were devoted to combating the legalisation (laundering) of criminally obtained property using virtual assets; in 2021 – 996 dissertation research topics, including 2 topics or 0.20% devoted to the studied Article 209 of the Criminal Code of Ukraine and only one – specifically in the aspect of virtual assets; 2022 – 1,385 dissertation research topics, of which 5 topics or 0.36% are devoted to Article 209 of the Criminal Code of Ukraine and only one – specifically in the context of virtual assets; 2023 – 1,441 dissertation research topics, including 3 topics or 0.21% on Article 209 of the Criminal Code of Ukraine, but none of them are devoted to combating the legalisation (laundering) of criminally obtained property using virtual assets; 2024 – 777 dissertation research topics, including 2 topics or 0.26% devoted to general issues of legalisation (laundering) of criminally obtained property and no topics on the subject of the study.

It has been noted that little attention is paid to the problem of combating the legalisation (laundering) of criminally obtained property using virtual assets, despite the existence of gaps in Ukrainian legislation. Addressing this issue would not only improve the legal regulation of virtual assets, but also ensure consistency in judicial practice in bringing those responsible to criminal justice.

Key words: legalisation (laundering) of criminally obtained property, legalisation using virtual assets, counteraction, counteraction system, virtual asset, digital currency, digital asset, crypto assets, cryptocurrency.

Постановка проблеми. Зауважимо, що забезпечення національних економічних інтересів вимагає формування і реалізації стратегічного курсу у сфері забезпечення економічної безпеки, спрямованого як на стале нарощування конкурентоспроможності економіки України, так і на поступове зміцнення економічної стійкості та невразливості національної економіки до зовнішніх і внутрішніх загроз [1, с. 501].

Стратегія кібербезпеки України, затверджена Указом Президента України від 26 серпня 2021 р. № 447/2021, визначає статус завдання щодо спроможності у протидії кіберзлочинності шляхом врегулювання на законодавчому рівні правового статусу криптовалют. Окрім того, Закон України від 17 лютого 2022 р. № 2074-IX «Про віртуальні активи», який регулює правовідносини, що виникають у зв'язку з оборотом віртуальних активів в Україні, визначає права та обов'язки учасників ринку віртуальних активів, засади державної політики у сфері обороту віртуальних активів, досі не набрав чинності. Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII «Про запобігання корупції» відносить криптовалюту до переліку нематеріальних активів, які підлягають обов'язковому декларуванню суб'єктами декларування разом із правами на торгові марки та авторські правами. Також Закон України від 6 грудня 2019 р. № 361-IX «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» криптовалюту відносить до «віртуальних активів».

Аналіз нормативно-правових актів України вказує на неузгодженість термінології та підтверджує необхідність наукової розробки цього питання. Враховуючи це, **метою статті** є аналіз зазначених у 2020-2024 роках тем дисертаційних досліджень з проблем кримінально-правової протидії легалізації (відмиванню) майна, одержаного злочинним шляхом, за допомогою віртуаль-

них активів, та виділення тих думок і пропозицій науковців, які не втратили своє актуальності та потребують подальшої наукової розробки.

Стан опрацювання проблематики. Відзначимо, що питанню протидії легалізації (відмиванню) майна, одержаного злочинним шляхом присвячені дисертаційні дослідження на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук М.В. Бондаревої («Кримінально-правові аспекти відповідальності за легалізацію грошових коштів та іншого майна, здобутого незаконним шляхом», 2000 р.), А.С. Беніцького («Легалізація (відмивання) грошових коштів та іншого майна, здобутих злочинним шляхом (проблеми кримінально-правової кваліфікації)», 2002 р.), І.Є. Мезенцевої («Кримінально-правові і кримінологічні аспекти легалізації грошових коштів та іншого майна, здобутих злочинним шляхом», 2002 р.), О.О. Чаричанського («Підстави кримінальної відповідальності за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом за Кримінальним кодексом України», 2004 р.), Л.М. Чуніхіної («Первинний фінансовий моніторинг в банках України як засіб запобігання легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом», 2007 р.), О.В. Пустовіта («Запобігання органами внутрішніх справ легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом», 2008 р.), Р.М. Міловідова («Ефективність кримінальної відповідальності за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом», 2012 р.), Т.М. Тертиченко («Співвідношення загальноєвропейського законодавства та кримінального законодавства України про протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом», 2015 р.), В.М. Бровка («Кримінальна відповідальність за умисне порушення вимог законодавства про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму», 2017 р.), І.Г. Бірюкової («Кримінологічні засади запобігання та протидії легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом», 2021 р.), а також доктора філософії зі спеціальності 081 Право – М.В. Шевченка («Запобігання та протидія легалізації (відмиванню) корупційних доходів публічними діями: адміністративно-правовий аспект», 2019 р.), А.В. Стеблянка («Адміністративно-правові засади взаємодії правоохоронних органів з фінансовими установами щодо протидії легалізації злочинних доходів», 2021 р.), С.В. Рокуль («Діяльність детективів Національного антикорупційного бюро України щодо виявлення, розкриття і розслідування фактів легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом», 2021 р.). Разом з тим, окремі публікації саме легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, за допомогою віртуальних активів присвячено наукові публікації М.О. Думчикова, Л.М. Гоч, Р.Т. Грень, С.О. Грицяя, Д.В. Каменського, О.С. Передерія, В.О. Прокопенка, С.С. Присташа, С.С. Титаренка та ін.

Але не дивлячись на це, що питанню протидії легалізації (відмиванню) майна, одержаного злочинним шляхом, за допомогою віртуальних активів, не знайшло наукової розробки.

Виклад основного матеріалу. На підставі аналізу затверджених тем дисертаційних досліджень з юридичних наук за 2020-2024 рр. можна відзначити, що кримінальній відповідальності за легалізацію (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом приділяється достатньо уваги дослідниками. Разом з тим, проблема кримінально-правової протидії легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, за допомогою віртуальних активів досліджується лише окремими дослідниками (див. Рис. 1. Структура наукової проблематики протидії легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, розподілена за роками).

Зупинимося більш детально на аналізі кваліфікаційних робіт з протидії легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом та викреслимо ті положення, які стосуються саме віртуальних активів.

Варто відзначити, що серед 16 досліджуваних нами дисертаційних досліджень з питань протидії легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, у тому числі за допомогою віртуальних активів, затверджених у 2020-2024 роках:

– 4 (або 25%) дисертаційні дослідження захищено, зокрема, Тютюнник Р.С. (2023 р.), Пісник В.І. (2024 р.), Кундельська І.С. (2024 р.), Кутепов І.О. (2025 р.);

– 8 (або 50 %) дослідників опублікували наукові статті та / або взяли участь у наукових заходах за темою дисертаційного дослідника (Гладковський М.О., Клименко О.В., Дегтяр Р.О., Бражник Д.С., Кривонос Д.В., Самойлов Є. Ю., Коротя Р.О., Абу Еласал А.О.);

– 4 (або 25%) відсутня у вільному доступі інформація щодо наукових публікацій та дисертаційного дослідження (Шевченко М.В., Шнуренко І.Г., Мартик П.І., Луцик В.О.).

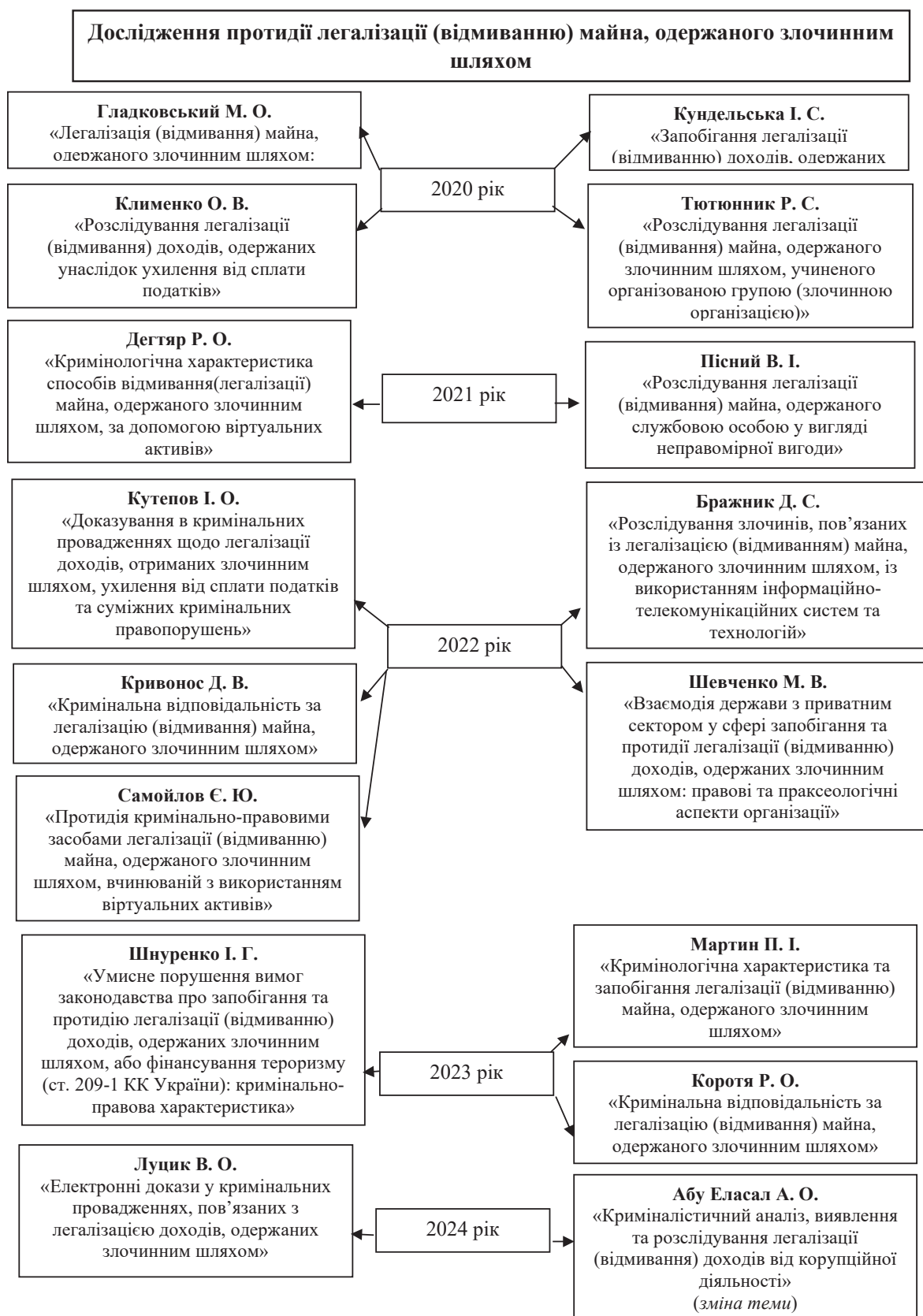

Рис. 1. Структура наукової проблематики протидії легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом за роками

Зупинимося більш детально на аналізі дисертаційних досліджень протидії легалізації (відмиванню) майна, одержаного злочинним шляхом, за допомогою віртуальних активів, серед яких є лише наукові публікації окремих здобувачів. Так, зокрема, Р.О. Дегтяр у наукових публікаціях зробила такі висновки:

– аналізуючи зарубіжний досвід правового регулювання протидії відмиванню (легалізації) майна, одержаного злочинним шляхом, за допомогою цифрової валюти авторка вказує, що США, Великобританія, Канада і Японія запровадили норми, у вигляді нормативно-правових актів для боротьби з відмиванням коштів, під час зберігання, обміну та продаж цифрових валют та криптовалют. Щоб запобігти фінансовому шахрайству та відмиванню грошей, вони підпорядковують «криптовалютний бізнес» конкретним зобов'язанням протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму. Загальним методом протидії можна назвати ведення обліку користувачів та контроль за підозрілими транзакціями уповноваженими органами в сфері боротьби з легалізацією доходів та фінансуванням тероризму. Більшість з досліджених країн передбачає обов'язкове ліцензування копаній, які проводять діяльність з цифровими валютами [2, с. 302];

– досліджуючи цифрову валюту як предмет легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, констатовано, що легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом за допомогою цифрової валюти є кримінальним правопорушенням, яке вчиняється за допомогою тих чи інших фінансових (віртуальних) операцій або інших домовленостей, в результаті яких таке майно вводиться в легальний обіг [3, с. 412]. Окрім того, досліджуючи це питання в іншій науковій публікації, автором звернута увага, що «привабливість криптовалюти як виду цифрової валюти для злочинного світу пов'язана з тим, що в основі криптовалют лежить принцип децентралізації та система блокчейн: електронні гроші не мають прив'язки і не контролюються жодним фінансовим органом будь-якої країни; користувачі системи залишаються анонімними і мають рівні статуси. Ми вважаємо, що вищевказані пропозиції сприятимуть недопущенню порушень у здійсненні кримінально-правової кваліфікації на стадії встановлення відповідності між юридично значущими фактичними ознаками діяння й ознаками, передбаченими законом, зокрема, на етапі визначення ступеня суспільної небезпеки вчиненого діяння до моменту врегулювання правового статусу криптовалюти у світі» [4, с. 202].

Є.Ю. Самойлов у наукових публікаціях робить наступні висновки:

– вивчаючи питання деяких проблем експліцитних ознак легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, вчинюваної з використанням віртуальних активів використання, дослідник відзначає, що «використання віртуальних активів в схемах легалізації майна, одержаного злочинним шляхом, набуватиме все більшого поширення. У цьому зв'язку потребує подальшого дослідження питання впливу технічних, юридичних, фінансово-економічних особливостей впливу цього феномену цифрової епохи на фактичний зміст та юридичне закріплення ознак складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 209 КК України. Зокрема, проведене дослідження засвідчило, що бланкетність диспозиції частини першої цієї норми, забезпечена її системно-логічними зв'язками із нормами цивільного права, визначає можливість визнання віртуальних активів предметом легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, тобто експліцитною ознакою зазначеного складу. Втім, така можливість існує лише з часу внесення наведених вище змін до ЦК України та не виключає її подальшого переосмислення після набрання чинності Законом України «Про віртуальні активи» [5, с. 7-8];

– досліджуючи особливості суспільної небезпеки легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, вчинюваної з використанням віртуальних активів використання, автор зазначає, що «у сфері фінансової активності набувають популярності віртуальні активи. Вони мають багато переваг, які роблять їх привабливими для використання (децентралізація, швидкість транзакцій, зниження витрат, прозорість, доступність, безпека інвестування, глобальність, безпосередній контроль користувачів). Як і інші досягнення науково-технічного прогресу, віртуальні активи застосовуються і в кримінально протиправній діяльності. Ці нові технології вже використовуються для відмивання коштів, отриманих злочинним шляхом. Такі новітні форми легалізації кримінальних капіталів характеризуються підвищеним ступенем суспільної небезпечності, оскільки підвищують ефективність приховування і зменшують можливості виявлення правоохоронними органами. Зазначені обставини слід враховувати при застосуванні кримінальної відповідальності за ст. 209 Кримінального кодексу України» [6, с. 6].

Отже, можна відзначити, що у наукових публікаціях Р.О. Дегтяр та Є.Ю. Самойлова щодо протидії легалізації (відмиванню) майна, одержаного злочинним шляхом, за допомогою віртуальних активів, дослідники вказують на існування певних проблем щодо кваліфікації таких протиправних діянь та існування прогалин у національному законодавстві. Також В.В. Сидоренко та М.М. Дутов наголошують, що «основними викликами для українського законодавства у сфері регулювання віртуальних активів є: гармонізація з міжнародними стандартами, зокрема, з рекомендаціями FATF та законодавством ЄС; урегулювання питань оподаткування операцій з віртуальними активами; узгодження з іншими нормативно-правовими актами, зокрема, з Цивільним та Господарським кодексами України; створення ефективної системи регулювання та нагляду за ринком віртуальних активів; забезпечення належного захисту прав споживачів послуг, пов'язаних з віртуальними активами; регулювання інноваційних форм віртуальних активів та пов'язаних з ними технологій. Для подолання зазначених складнощів необхідно здійснити системне вдосконалення українського законодавства у сфері регулювання віртуальних активів, яке має охоплювати не лише спеціальний закон, але й інші нормативно-правові (зокрема, підзаконні) акти, що регулюють пов'язані відносини. При цьому, особливу увагу слід приділити забезпеченню балансу між необхідністю ефективного регулювання ринку віртуальних активів та створенням сприятливих умов для розвитку інноваційних технологій» [7].

Висновки. Проведений нами аналіз Переліку тем дисертаційних досліджень з проблем держави і права, затверджених у 2020-2024 роках, та розглянутих та схвалених відділеннями Національної академії правових наук України, дозволяє сформулювати наступні висновки:

1. У 2020 р. було затверджено 883 тем дисертаційних досліджень за спеціальністю 12.00 (Юридичні науки), серед яких **4 теми** або **0,5%** присвячено проблемі **легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом**, але жодна з них не присвячена протидії легалізації (відмиванню) майна, одержаного злочинним шляхом, за допомогою віртуальних активів; **2021 р.** – 996 тем дисертаційних досліджень, серед яких **2 теми** або **0,20%** присвячено досліджуваній ст. 209 КК України і лише одна – саме в аспекті віртуальних активів; **2022 р.** – 1385 тем дисертаційних досліджень, серед яких **5 тем** або **0,36%** присвячено ст. 209 КК України і лише одна – саме в аспекті віртуальних активів; **2023 р.** – 1441 тем дисертаційних досліджень, серед яких **3 теми** або **0,21%** ст. 209 КК України, але жодна з них не присвячена протидії легалізації (відмиванню) майна, одержаного злочинним шляхом, за допомогою віртуальних активів; **2024 р.** – 777 тем дисертаційних досліджень, серед яких **2 теми** або **0,26%** присвячено загальним проблемам легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом та жодної теми щодо предмету дослідження.

2. Аналіз академічних текстів, які розташовані у Національному репозитарії академічних текстів, дозволяє відзначити, що серед 16 затверджених тем дисертаційних досліджень з питань протидії легалізації (відмиванню) майна, одержаного злочинним шляхом, у тому числі за допомогою віртуальних активів, саме з предмета нашого дослідження не захищено жодної кваліфікаційної роботи.

3. Проблеми протидії легалізації (відмиванню) майна, одержаного злочинним шляхом, за допомогою віртуальних активів, приділяється незначна увага, не дивлячись на існування у законодавстві України прогалин. Саме розробка цієї проблеми сприяла б не тільки удосконаленню правового регулювання віртуальних активів, а й забезпечило єдність судової практики щодо притягнення винних до кримінальної відповідальності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Kamensky D.V., Dudorov O. O. Laundering of criminal proceeds through transactions with virtual currencies: a new threat to economic security. *Analytical and Comparative Jurisprudence*. 2024. No. 1. P. 500–509. URL: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.01.88> (date of access: 15.07.2025).
2. Dehtiar R.O. Foreign experience in legal regulation of anti-laundering (legalization) of property obtained by criminal means with the help of digital currency. *Juridical scientific and electronic journal*. 2022. No. 4. P. 301–303. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-4/71> (date of access: 31.07.2025).
3. Дегтяр Р.О. Цифрова валюта як предмет легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом. *Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів*:

- матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції, м. Суми, 19-20 травня 2022 р. / редкол.: А.М. Куліш, В.В. Миргород-Карпова, А.В. Стеблянка та ін. Суми: Сумський державний університет, 2022. С. 409-412.
4. Дегтяр Р.О. Цифрова валюта як предмет кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності. *Особлива частина Кримінального кодексу України: система та зміст: матеріали міжнар. наук. конф., м. Харків, 20–23 жовт. 2021 р.* / редкол.: Ю.В. Баулін, Ю.А. Пономаренко, І.А. Вишневська. – Харків: Право, 2022. С. 200-203.
 5. Самойлов Є.Ю. Деякі проблеми експліцитних ознак легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, вчинюваної з використанням віртуальних активів. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2024. Т. 33, № 3. С. 772–781. URL: <https://doi.org/10.32631/vsa.2024.3.73> (дата звернення: 29.07.2025).
 6. Самойлов Є.Ю. Особливості суспільної небезпеки легалізації майна, одержаного злочинним шляхом, вчинюваної з використанням віртуальних активів. *Наше право*. 2025. № 2. С. 123–130. URL: <https://doi.org/10.71404/np.2025.2.19> (дата звернення: 31.07.2025).
 7. Сидоренко, В., & Дутов, М. (2025). Міжнародно-правові підходи до правового статусу віртуальних активів: виклики для українського законодавства. *Соціальний розвиток: економіко-правові проблеми*, (6). <https://doi.org/10.70651/3083-6018/2025.6.07> (дата звернення: 31.07.2025).